

**XL. konference
České demografické společnosti
„Dvacet let sociodemografické transformace“,
Brno, 27. – 28. května 2010**

WWW.CZSO.CZ

Dvacet let sociodemografické transformace

Sborník příspěvků XL. konference
České demografické společnosti

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

1990

1991

1992

1993

1994

1995

1996

1997

1998

1999

2000

2001

2002

2003

2004

2005

2006

2007

2008

2009

2010

Brno 27.–28. května 2010

Dvacet let sociodemografické transformace

Sborník příspěvků XL. konference České demografické společnosti

Brno 27. – 28. května 2010

Vydal Český statistický úřad jako elektronickou přílohu 4. čísla 52. ročníku časopisu Demografie, revue pro výzkum populačního vývoje.

Články prošly recenzním řízením.

Layout & Design: Luděk Šídlo

Copyright © 2011 Český statistický úřad

ISSN 0011-8265

XLIII. konference České demografické společnosti

Prohledat tento web

Menu

▼ Základní informace

Místo konání

Program konference

Programový a organizační výbor

Sekce

Konferenční poplatky

Příspěvky z konference

Sborník z konference

Fotogalerie

Kontakt

Oficiální stránky ČDS

Programový a organizační výbor

Programový výbor

- prof. RNDr. Jitka Rychtaříková, CSc. (KDGD PŘF UK; ČR)
- doc. RNDr. Jitka Langhamrová, CSc. (KD FIS VŠE; ČR)
- doc. RNDr. Ludmila Fialová, CSc. (KDGD PŘF UK; ČR)
- doc. RNDr. Branislav Bleha, Ph.D. (KHGD PŘF UK; SR)
- RNDr. Markéta Pechholdová, Ph.D. (KD FIS VŠE; ČR)
- RNDr. Boris Burcin, Ph.D. (KDGD PŘF UK; ČR)
- RNDr. Kryštof Zeman, Ph.D. (VID; AUT)
- ing. Boris Vaňo (Infostat, VDC)

Organizační výbor

- hlavní organizátoři:
 - doc. RNDr. Jitka Langhamrová, CSc. (KD FIS VŠE; ČR)
 - RNDr. Luděk Šídlo, Ph.D. (KDGD PŘF UK; ČR)
- další organizátoři:
 - RNDr. Pavel Čtrnáct (ČSÚ, ČR)
 - RNDr. Olga Sivková, Ph.D. (KDGD PŘF UK; ČR)
 - RNDr. Branislav Šprocha, Ph.D. (Infostat, VDC; SR)
 - Ing. Komélie Cséfalvaiová (KD FIS VŠE; ČR)
 - Mgr. Marie

- SR)
- Christian Wegner-Siegmundt (VID; AUT)
 - Domantas Jasilionis (MPIDR, GER)
- Průšová (ČSÚ, ČR)
- Ing. Ondřej Šimpach (KD FIS VŠE; ČR)
 - Mgr. Marie Kusovská (KDGD PřF UK; ČR)
 - Bc. Jana Langhamrová (KD FIS VŠE; ČR)
 - Bc. Simona Fučíková (KD FIS VŠE; ČR)
 - Kristýna Holečková (KD FIS VŠE; ČR)

Web vytvořen Českou demografickou společností
<http://www.natur.cuni.cz/cds>

Czech Demographic Society - Soci t t ch que de démographie
 esk  demografick  společnost

Albertov 6
128 43 Praha 2

<http://www.natur.cuni.cz/cds>
demodept@natur.cuni.cz

tel.: (+420) 221 951 418
fax: (+420) 224 920 657

 esk  demografick  společnost a Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti (IVRIS FSS MU Brno) uspořadaj  XXXX. konferenci ČDS. Pro letošní ročník bylo vybráno t ma s pracovním názvem „**Dvacet let sociodemografické transformace**“. Konference je plánována na 27. a 28. května 2010 a bude se konat v Brně v prostorách Fakulty Sociálních Studií MU Brno.

V této souvislosti si dovoluujeme Vás a Vašim prostřednictvím i Vaše kolegy (t mto Vás prosíme o přeposlání tohoto e-mailu kolegům dle Vašeho uvážení) oslovit s nabídkou aktivn  se z u astnit této konference, tj. přednést přispěvek. Jedná se o předběžn  zjištění Vašeho zájmu – v připadá kladn  odezvy z Vaší strany Vás budeme blíže informovat. V š předběžn  zájem potvrďte, prosím, do 22. března 2010 e-mailem na adresu cdsbrno@fss.muni.cz. a to včetně předpokládaného názvu/tématu Vašeho přisp vku. V rámci konference bude mořn  prezentaci posterů.

Přispěvky na pl novan  konferenci by měly reflektovat výše uveden  t ma, přinést nov  odborn  poznatky a v neposlední r d  by měly umořnit propojen  a zároveň  aste n  i konfrontaci názorů na poli demografie, sociologie, ekonomie a dalších spole nsko-vědních oborů. Přednesen  přispěvky jsou kařdoro n  zveřejňovány ve Sborníku, kter  vychází jako elektronick  příloha odborného časopisu Demografie. Abstrakty přispěvků (max. 350 slov) zasílejte do 9. dubna 2010.

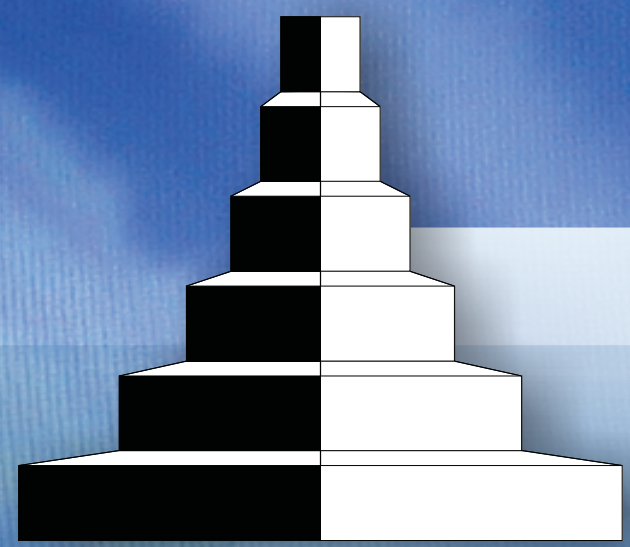
 u astnick  poplatek:

-  u astn ci v d le n   inn :
 -  lenov  společnosti s uhrazenými přispěvky: 300 Kč
 - Ostatn : 400 Kč
-  u astn ci v d le n  ne inn  (důchodci, studenti, osoby na rodičovsk  dovolen , aj.): 100 Kč

S pozdravem
za organizátory konference

Beatrice Chromková Manea, M.A.
Prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc.
Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti (IVRIS FSS MU Brno)
<http://ivris.fss.muni.cz/>

RNDr. Tomáš Kučera, CSc.
 esk  demografick  společnost
Albertov 6, 128 43 Praha 2
<http://www.natur.cuni.cz/cds>

Czech Demographic Society - Société tchèque de démographie

Česká demografická společnost

Česká demografická společnost
a Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti
si Vás dovolují pozvat na

XXXX. konferenci ČDS

Dvacet let sociodemografické transformace

Termín konání: **27.–28. května 2010**

Místo konání: **Masarykova univerzita**
Fakulta sociálních studií
Joštova 10, Brno

Čas začátku: **9.00 h (registrace)**

Bližší informace, včetně programu konference, získáte na adrese
<http://www.natur.cuni.cz/cds>.

XXXX. konference České demografické společnosti

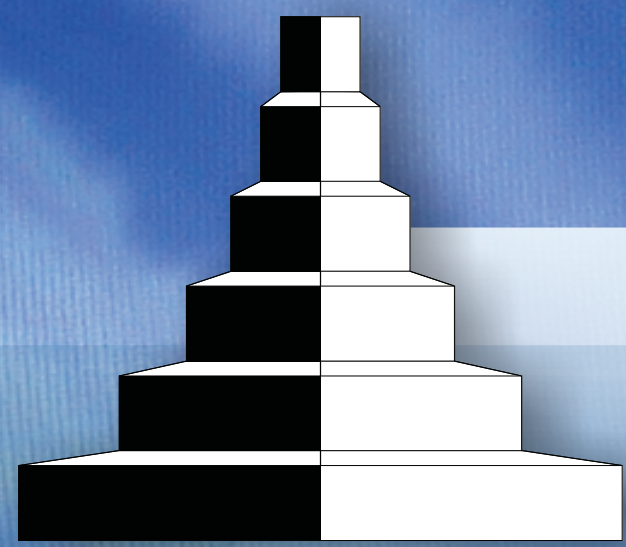
Česká demografická společnost

Albertov 6

128 43 Praha 2

<http://www.natur.cuni.cz/cds>

[cgsbrno@fss.muni.cz](mailto:cdsbrno@fss.muni.cz)

Program XXXX. konference  esk  demografick  společnosti

Dvacet let sociodemografické transformace

27.–28. května 2010, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Joštova 10, Brno

 tvrtek, 27. května 2010

9.00–16.00 Registrace u astn k 

10.00–10.15 Zah jen  konference XXXX. kv tnov  konference (*Zdeněk Pavlík,  estn y předseda*)

10.15–12.00 Vy adan  prezentace (vede: **Tomáš Kučera**)

Ladislav Rabušic – zmn y v hodnotových orientacích; *Milan Tuček* – vývoj soci ln  struktury obyvatelstva;

Jitka Rychta ikov  – hlavní demografick  zmn y; *Jitka Langhamrová* – vývoj lidských zdrojů; *Ji ina Kocourkov * – popula n  politika

12.00–13.00 Zah jen  výstavy posterů a oběd

13.00–14.00 **Robert Cliquet** – přednáška a křest knihy (vede: **Ladislav Rabušic**)

14.00–15.30 **Blok I (vede: Jitka Rychta ikov )**

Dvacet let n zk  plodnosti ve st edn  Evropě z pohledu alternativních ukazatelů plodnosti a vlivu na kohortn  plodnost (*Kryštof Zeman*)

Zmn y v úrovni úmrtnosti v kontextu vn j ch vlivů ve vybraných postkomunistických zemích během období transformace

(*Luděk  idlo a Klára Tes rkov *)

Zmn y struktury obyvatelstva od roku 1989 v  R a v zemích EU (*Jitka Langhamrová a Tomáš Fiala*)

Perspektivy popula n ho vývoje  esk  republiky v období transformace společnosti (1992–2010) (*Boris Burcin a Tomáš Kučera*)

 esk  a slovensk  populácia nebyť novembra 89. Pokus o demografick  postdikciu (*Branislav Bleha*)

16.:00–18.00 **Blok II (vede: Ladislav Rabušic)**

Zmn y reprodukčních vzorců a individu ln  souvislosti rodičovství (*Anna  tastn *)

Obstojí individualizační teorie ve sv t le demografických dat? (*Petr Fučík, Michaela Barto ov  a Petr Pakosta*)

Znalosti a dovednosti v oblasti ICT v  esk  republice (*Lea Nedomova*)

Jak se zm nily nerovnosti ve zdraví dětí podle statusu matky mezi lety 1990 a 2007? (*Martina  t pkov *)

Rodinn  domácnosti na trhu práce: vývoj ekonomick  aktivity matek a otců z hlediska věku d t  (*Dagmar Barto ov  a Ondřej Nývlt*)

Alternativn  formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech (*Martin Holub*)

Kdo se kam stěhuje v  esk  republice? Soci ln  a demografick  struktura migrantů (*Jana Vobeck *)

Pátek, 28. května 2010

9.00–11.00 Registrace u astn k 

9.00–10.30 **Blok III (vede: Jitka Langhamrová)**

Vývoj vzdělávací soustavy po roce 1989 a jeho dopady na vzdělanostní strukturu obyvatelstva (*Vladimír Hul k*)

Zisky ze vzdělávání ze zretelem na trh práce (*Pavlna  tastnov *)

Terciární vzdělávání ve 20let  retrospektivě (*Michaela Kleňhová*)

Zdrav  a vzdělání: ne ekan  diferenciacie ( esk  republika 2002–2008) (*Jitka Rychta ikov *)

Jak  je postaven  studentů vysokých škol po dvaceti letech transformace vysokého školství? (*Petr Mazouch a Jakub Fischer*)

11.00–13.00 **Blok IV (vede: Branislav Bleha)**

Diverzivita a hodnocení krajů  R podle indikátorů demografického vývoje (*Jaroslav Dufek*)

Demografick  stárnutí a životní podmínky seniorů v  esk  republice (*Kamila Svobodov *)

Návrh indexu lidského rozvoje pro regiony  R (*Jana Bor vkov *)

Regionální a teritori ln  diferencovanost popula n ho stárnutí z environment ln -gerontologického hlediska (*Lucie Vidovi ov , Eva Gregorov  a Kateřina Karchn kov *)

Regionální aspekty demografického st rnutia a vývoj ekonomick j závislosti produktivnej zložky populácie v okresoch Košického a Prešovského samosprávného kraja (*Slavomír Bucher*)

Připrava na život v důchodu: preference a životní styl vs. demografie a soci ln  politika (*Lucie Vidovi ov *)

Analýza disparit v kvalitě života a popula n ho vývoj vybraných mikroregionů (*Milan Palát*)

14.00–15.15 **Blok V (vede: Beatrice Manea)**

Cizinci v regionech  R za posledních dvacet let (*Eva Ka erov *)

Minority a cizinci v  esk  společnosti od roku 1989 (*Michaela Vojtkov *)

Od stánku k pásu a zpět. Vývoj ekonomických aktivit vietnamských p st hovalc  v  esk  republice (*Ondřej Hofírek a Michal Nekorjak*)

Vývoj demografických poměrů v  esko-n meck m p hran   v období transformace (*Štěpán Moravec*)

15.15–15.30 **Zakon en  konference (Beatrice Manea a Tomáš Kučera)**

Posterov  sekce v atriu, 27. a 28. května 2010

Regionální diferenciacie demografického chování obyvatelstva v Euroregionu Neisse–Nisa–Nysa (*Martin Novák*)

Rusk  úmrtnostní krize v posledních dvaceti letech. (*Markéta Kocová*)

Rodinn  politika v  R a EU se zam ren m na d t  v předškolním věku (*Eva Dost lov *)

Vývoj sezónnosti úmrtnosti podle p  in v Česku, Norsku a Španělsku (*Gabriela Myšáková*)

 asov n  naroznen  prvého dítěte a prvého sňatku v zemích Evropsk  unie (*Libor  ebest k*)

Disabilita a kvalita života (*Michala Lustigová*)

Střední délka života v  esk  republice z pohledu dlouhodobých časových řad (*Markéta Arltová, Jana Langhamrová*)

OBSAH

Pozdravné slovo čestného předsedy České demografické společnosti Zdeňka Pavlíka	5
1. Subjektivní blaho, plodnost, úmrtnost a subjektivní zdravotní stav v ČR v letech 1991–2008 (<i>Ladislav Rabušic</i>)	7
2. Vývoj lidských zdrojů v zemích Evropské unie (<i>Jitka Langhamrová, Tomáš Fiala</i>)	18
3. Dvacet let nízké plodnosti ve střední Evropě z pohledu alternativních ukazatelů plodnosti a vlivu na kohortní plodnost (<i>Kryštof Zeman</i>)	27
4. Změny demografického vývoje a struktury obyvatelstva od roku 1989 v České republice (<i>Tomáš Fiala, Jitka Langhamrová</i>)	44
5. Perspektivy populačního vývoje České republiky v období transformace společnosti (1992–2010) (<i>Boris Burcin, Tomáš Kučera</i>)	58
6. Česká a slovenská populácia nebyť novembra 89. Pokus o demografickú postdikciu (<i>Branislav Bleha</i>)	67
7. Změny reprodukčních vzorců a individuální souvislosti rodičovství (<i>Anna Šťastná</i>)	77
8. Znalosti a dovednosti v oblasti ICT v České republice aneb jsou ICT opravdu pro všechny? (<i>Lea Nedomová, Petr Doucek</i>)	89
9. Vývoj socioekonomických nerovností ve zdraví novorozenců 1990–2007 (<i>Martina Štípková</i>)	100
10. Alternativní formy podpory rodin s dětmi v důchodových systémech (<i>Martin Holub</i>)	107
11. Kam se Češi stěhují? Sociální a demografické charakteristiky rezidenční migrace (<i>Jana Vobecká</i>)	117
12. Vývoj vzdělávací soustavy po roce 1989 a jeho dopady na vzdělanostní strukturu obyvatelstva (<i>Vladimír Hulík</i>)	126
13. Zisky ze vzdělání se zřetelem na trh práce (<i>Pavλίna Šťastnová</i>)	141
14. Terciární vzdělávání ve 20leté retrospektivě (<i>Michaela Kleňhová</i>)	153
15. Jaké je postavení studentů vysokých škol po dvaceti letech transformace vysokého školství? (<i>Jakub Fischer, Petr Mazouch</i>)	165

- 16.** Disparita a hodnocení krajů České republiky podle indikátorů demografického vývoje (*Jaroslav Dufek, Bohumil Minařík, Jana Borůvková*) 174
- 17.** Demografické stárnutí a životní podmínky seniorů v České republice (*Kamila Svobodová*) 185
- 18.** Návrh indexu lidského rozvoje pro regiony ČR (*Jana Borůvková, Bohumil Minařík, Jaroslav Dufek*) 195
- 19.** Demografické stárnutie z pohľadu závislosti produktívnej populácie na Slovensku a v EÚ (*Slavomír Bucher*) 204
- 20.** Cizinci v krajích České republiky (*Eva Kačerová*) 218
- 21.** Výzkumy zaměřené na cizince v České republice po roce 1989 (*Michaela Vojtková*) 230
- 22.** Vývoj demografických poměrů v česko-německém příhraničí v období transformace (*Štěpán Moravec*) 245
- 23.** Střední délka života v České republice z pohledu dlouhodobých časových řad (*Markéta Arltová, Jana Langhamrová*) 259
- 24.** Regionální diferenciace demografického chování obyvatelstva v Euroregionu Neisse–Nisa–Nysa (*Martin Novák*) poster P1 (CD-ROM)
- 25.** Ruská úmrtnostní krize v posledních dvaceti letech (*Markéta Kocová*) poster P2 (CD-ROM)
- 26.** Rodinná politika v ČR a EU se zaměřením na děti v předškolním věku (*Eva Dostálová*) poster P3 (CD-ROM)
- 27.** Vývoj sezónnosti úmrtnosti podle příčin v Česku, Norsku a Španělsku (*Gabriela Myšáková*) poster P4 (CD-ROM)
- 28.** Časování narození prvního dítěte a prvního sňatku v zemích Evropské unie (*Libor Šebestík*) poster P5 (CD-ROM)

19

Demografické stárnutie z pohľadu závislosti produktívnej populácie na Slovensku a v EÚ

Slavomír Bucher

Age Structure and the Burden Carried by the Productive Population in Slovakia and EU

Population ageing and depopulation are dominant demographic processes in Slovakia. Population age structure-the comparative size of specific age groups relative to the population as a whole-can help illustrate where countries' risks and opportunities lie in relation to critical issues such as democracy, development and security. In fact, the influence of age structure on a state's governance, risk of an outbreak of civil conflict, and economic development is both significant and quantifiable. The paper reports on the development of characteristics of the burden carried by the productive population in consequence of the demographic ageing of population in the conditions of the Slovakia regions and member states of EU. Population was divided into age groups and burden on the productive population was analyzed using burden coefficients, age index and coefficients describing the dynamics of burden changes, specifically the inflow, outflow and substitution coefficients. This article expresses a degradation of all coefficients values, according to the trend imitating more and more situation in the advanced European countries. In years to come it is anticipated further setback, when the increase of the productive population charging (as a result of expected reducing of the pre-productive population rate) will be due more to post-productive population charging.

Keywords: age structure, pre-productive population rate, post-productive population charging, depopulation, Slovakia, European Union

Snahou príspevku je reflektovať proces starnutia populácie v jednotlivých okresoch Slovenska ako aj štátoch EÚ. S použitím najnovších databáz za jednotlivé okresy Slovenska a štáty EÚ poukážeme na zmeny vekovej štruktúry obyvateľstva týchto regiónov. Pokúsime sa znázorniť vývoj jednotlivých ukazovateľov starnutia na Slovensku od roku 1945 po súčasnosť (2009). Výpovednú hodnotu procesu starnutia budú znázorňovať jednak vekové pyramídy, mapy, ale aj samotné tabuľky, v ktorých predstavíme priestorovú diferenciaciu procesu starnutia v regiónoch Slovenska a jednotlivých štátoch EÚ.

Vo všeobecnosti môžeme rozlíšiť starnutie populácie zdola, ktoré je zapríčinené v dôsledku znižovania pôrodnosti (predproduktívnej zložky populácie), čo má za následok relatívny pokles v zastúpení detskej zložky populácie. Starnutie zhora, vzniká v dôsledku predlžovania ľudského života, prejavuje sa relatívnym rastom zastúpenia staršej zložky populácie (poproduktívneho obyvateľstva).

Znižovanie pôrodnosti a následné postupné predlžovanie ľudského života negatívne pôsobí na zaťaženie produktívnej zložky populácie, pričom zasahuje všetky aspekty spoločenského života a prejavuje sa taktiež v hospodárskej a sociálnej oblasti štátu. Sledovaním procesov starnutia populácie ako aj zaťažením produktívnej zložky populácie sa zaoberala rada demogeografov, štatistikov a ekonómov, z ktorých môžeme spomenúť napríklad príspevky autorov Dufeka (2006) a (2007), Koschina (2003), Minaříka a Hudečkovej (2001), resp. Káčerovej (2005) články k vekovej štruktúre a starnutiu obyvateľov Slovenska a komparácii demografického starnutia populácie Slovenska a Európy Káčerová (2005).

Materiál a metódy

V tomto príspevku budeme nadväzovať na všeobecne používanú metodiku autorov Hrubého (1996), Roubíčka (2002) a Káčerovej (2006).

Pri analýze starnutia populácie v okresoch Slovenska musíme definovať základné vekové kategórie obyvateľstva. Hlavné vekové skupiny boli upravené a následne vymedzené podľa vzťahu k ekonomickej aktivite. Predproduktívnu vekovú kategóriu tvorilo obyvateľstvo vo veku 0–19 rokov. Ekonomicky aktívnu, produktívnu zložku populácie tvorilo obyvateľstvo vo vekovej kategórii 20–64 rokov. Poproduktívnu zložku populácie tvorilo obyvateľstvo vo vekovej kategórii 65 a viac ročných. Dôvodom vyčlenenia týchto vekových kategórií boli spoločenské a ekonomické procesy, ktoré sa v poslednom decéniu udomácnili v slovenskej spoločnosti. Zaradenie sa do aktívneho života vyžaduje čoraz väčšie nároky na vzdelanie uchádzačov. Čoraz viac mladých ľudí pokračuje v štúdiu na vysokých školách a len malé percento z nich aktívne pracuje od 15 rokov, resp. od dovŕšenia plnoletosti. Potenciálni uchádzači o zamestnanie sú zaradení do aktívneho pracovného života až po dovŕšení 20. roku života, ale častejšie sa zapájajú do pracovného procesu až po ukončení vysokej školy (24–25 rokov). Taktiež konsolidácia slovenskej sociálnej legislatívy s európskou predpokladá odchod do dôchodku v 65 rokoch rovnako pre obidve pohlavia.

Pri analýze jednotlivých trendov v starnutí populácie sme aplikovali niekoľko ukazovateľov, týkajúcich sa vekovej štruktúry obyvateľstva.

Pri analýze procesu starnutia populácie Slovenska a krajín EÚ sme aplikovali metódu Ballovej škály, využijúc pri tom nasledovné ukazovatele vekovej štruktúry: 0–19 (%), 65+ (%), index ekonomickej závislosti mladého obyvateľstva (IZM), index závislosti starého obyvateľstva (IZS), index starnutia (IS), priemerný vek, index veku (IV), index prílivu obyvateľstva (IP), index odlivu obyvateľstva (IO).

Poradie okresov jednotlivých ukazovateľov bolo usporiadané zostupne alebo vzestupne podľa orientácie vplyvu ukazovateľa na proces starnutia. Priemerné poradie každého okresu predstavuje súčet jeho poradí pri každom ukazovateli delené počtom ukazovateľov.

Výpočet čiastkových indexov procesu starnutia populácie pre jednotlivé ukazovatele (transformácia na škálu <0,1>):

- Ak rastúca hodnota X_i je v súlade s priaznivým stavom sledovaného javu

$$I_{xi} = \frac{(X_i - X_{min})}{(X_{max} - X_{min})}$$

- Ak klesajúca hodnota X_i je v súlade s priaznivým stavom sledovaného javu

$$I_{xi} = \frac{(X_{max} - X_i)}{(X_{max} - X_{min})}$$

Chceme upozorniť, že všetky indexy sú definované pre ekonomické vekové kategórie, ktoré sa v prípade biologických čiastočne odlišujú:

- predproduktívny vek (biologický limit) 0–14 roční, (ekonomický limit) 0–19 roční
- produktívny vek (biologický limit) 15–64 roční, (ekonomický limit) 20–64 roční
- poproduktívny vek (biologický limit) 65 a viac roční, (ekonomický limit) 65 a viac roční

Výsledky a diskusia

Proces starnutia populácie v krajinách EÚ

Demografický prechod (druhá demografická revolúcia), ktorý bol spojený so zmenou reprodukčného správania obyvateľstva, je vo vyspelých krajinách západnej, severnej a s určitým odstupom aj južnej Európy pozorovaný po skončení demografickej revolúcie. Demografický prechod sa často dáva do súvislosti s rastúcou rozvodovosťou, klesajúcou sobášnosťou a zvyšovaním priemerného veku vstupu do manželstva. Prejavuje sa postmodernistické myslenie, ktoré spochybňuje rodinu ako základnú bunku spoločnosti. Laická, ale aj odborná verejnosť hľadá konsenzus o tom, čo predstavuje manželstvo. Čoraz častejšie sa ozývajú hlasy, ktoré spochybňujú práva a povinnosti manželov v spoločnom zväzku. Mladí ľudia preferujú kohabitáciu pred manželstvom, tj. neformálne spolužitie dvoch dospelých partnerov opačného pohlavia, ktorí v dlhšom časovom období žijú spolu ako muž a žena, spoločne bývajú a spoločne hospodária, bez toho, aby boli zosobášení.

Začiatkom 90. rokov dochádza v strednej a východnej Európe k zmene politického systému, čoho výsledkom je aj zmena v reprodukčnom správaní obyvateľstva tohto regiónu. Podľa

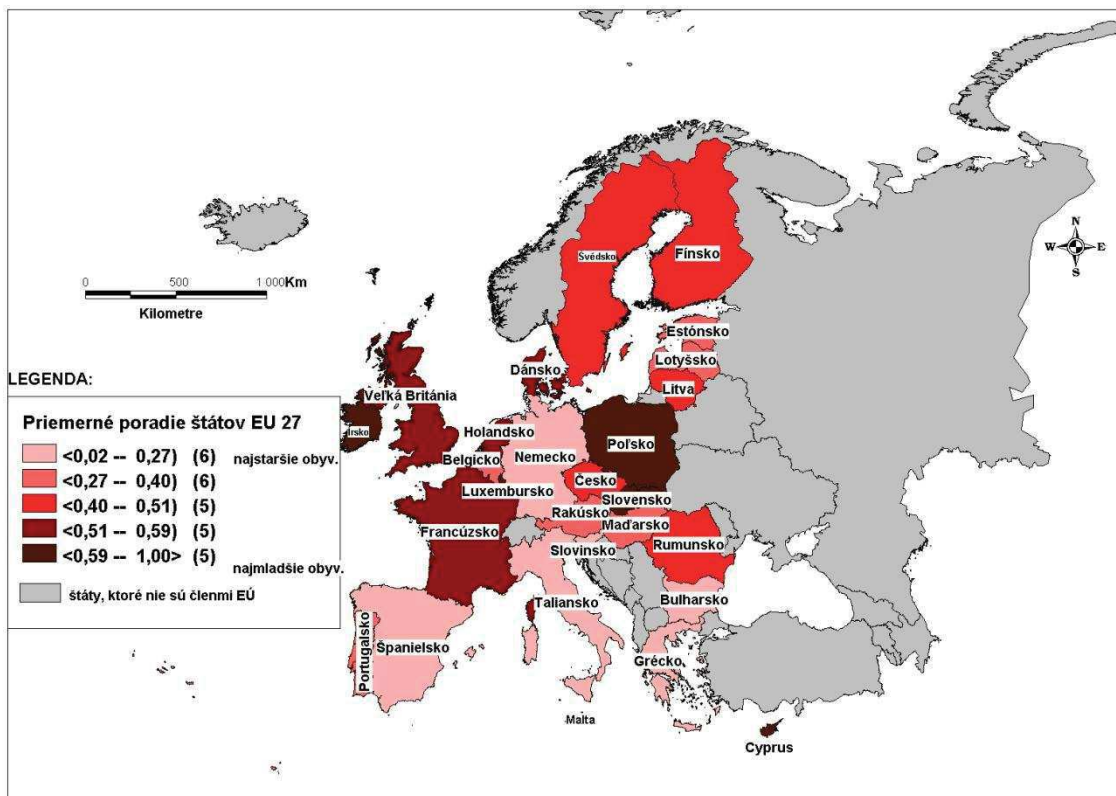
Kureka (2002) dochádza práve v krajinách strednej a východnej Európy k najdynamickejšiemu procesu starnutia populácie, pretože dôsledky ekonomickej a sociálnej transformácie spoločnosti majú výrazný vplyv aj na prirodzený prírastok populácie regiónu.

Ak by sme porovnávali slovenskú populáciu s ostatnými členskými krajinami EÚ, mohli by sme konštatovať, že patrí medzi mladšie európske populácie (obr. 19.1).

Pri sledovaní pomeru medzi počtom obyvateľov vo veku 65 a viac rokov a počtu obyvateľov od 0 do 19 rokov (index starnutia) mali by v roku 2008 spomedzi členských krajín EÚ priaznivejšie parametre ako Slovensko (52,2 %) iba Cyprus (50,8 %) a Írsko (40,4 %). K najstarším európskym populáciám (index starnutia) sa zaradili juhoeurópske populácie a Nemecko (obr. 19.2): Taliansko (105,3 %), Nemecko (103,6 %), Grécko (95,4 %), Bulharsko (88,3 %), Španielsko (84,3 %) a Portugalsko (83,7 %).

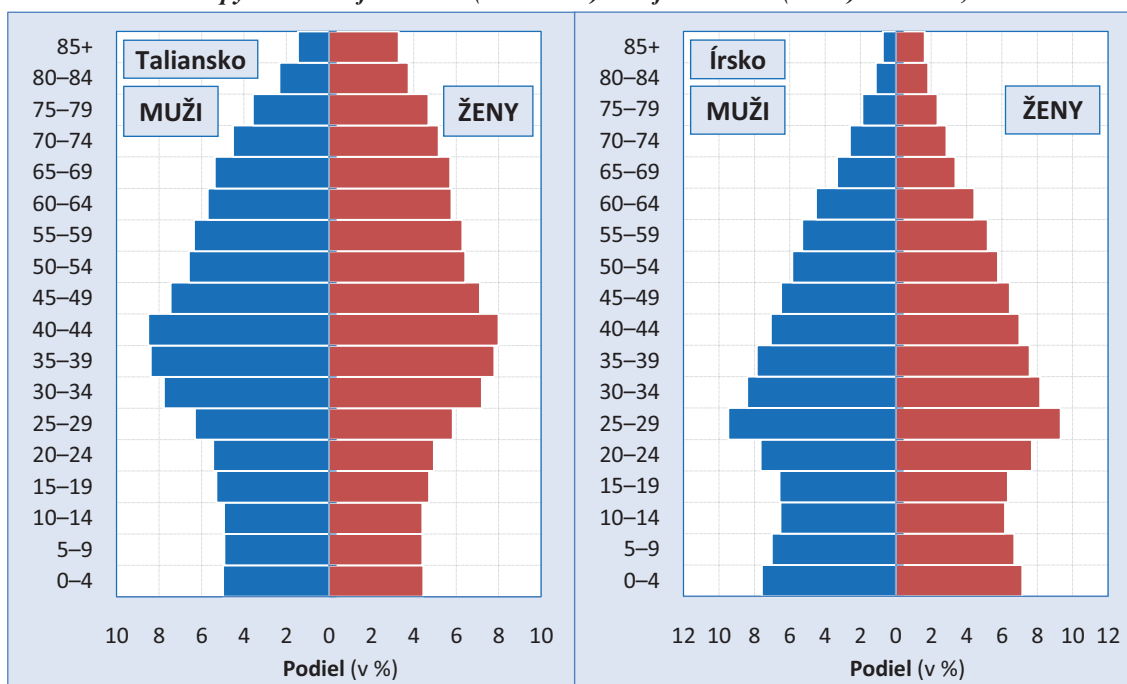
Inú možnosť porovnania vekových štruktúr obyvateľstva v rámci EÚ poskytuje ukazovateľ podielu obyvateľstva vo veku od 0 do 19 rokov. Slovenská populácia dosiahla podiel 23,0 % a zaradila sa medzi relatívne mladé štáty EÚ. K najmladším štátom môžeme zaradiť populácie Írska (27,0 %), Francúzska (24,9 %) a Cypru (24,6 %). Naopak najstaršími populáciami vo svetle tohto indikátora sa umiestnili Taliansko (19,0 %), Nemecko (19,4 %) a Grécko (19,5 %).

Obr. 19.1 – Úroveň starnutia obyvateľstva EÚ 27, 2008

Prameň: EUROSTAT 2009; vlastné spracovanie.

Obr. 19.2 – Veková pyramída najstaršieho (Talianska) a najmladšieho (Írska) štátu EÚ, 2008

Prameň: EUROSTAT 2009; vlastné spracovanie.

Proces starnutia populácie Slovenska v rokoch 1945–2009

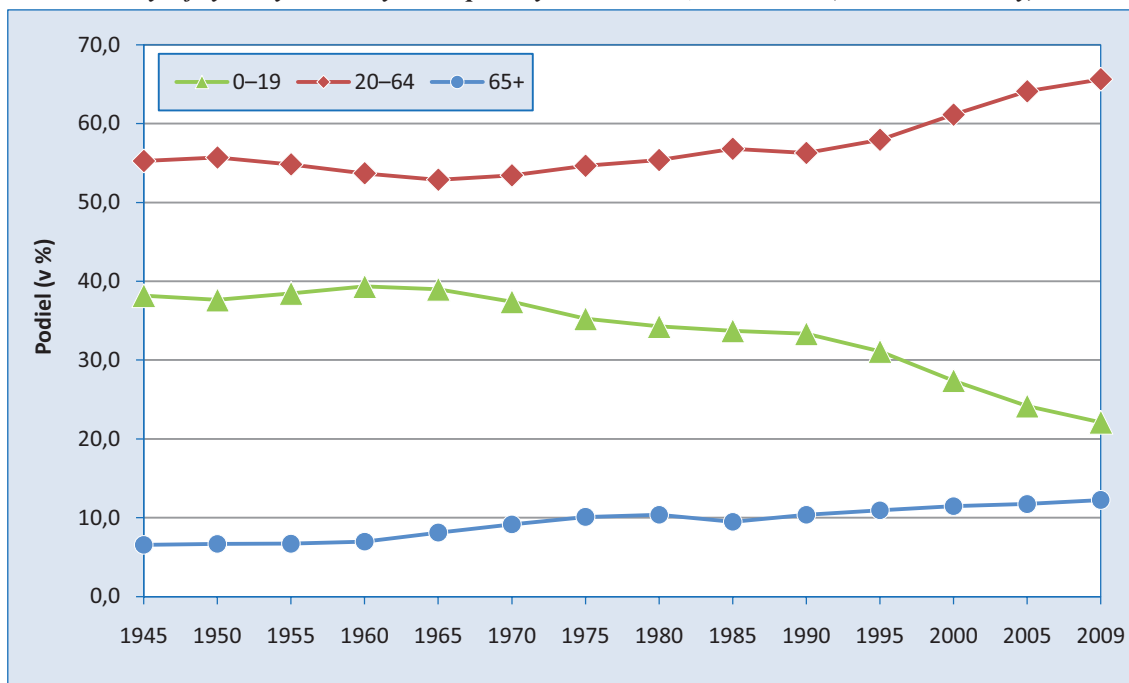
Vývoj vekovej štruktúry Slovenska od začiatku 20. storočia je daný najmä znižovaním mortality v nižších vekových kategóriách, čo sa prejavuje aj v predlžovaní strednej dĺžky života a znižovaním natality, čím sa znižuje podiel predproduktívnej zložky Matlovič (2005).

Po druhej svetovej vojne patrila slovenská populácia k najmladším v Európe. V roku 1945 bolo vo veku od 0 do 19 rokov (predproduktívny vek) 38,2 % obyvateľov a vo veku 65 a viac rokov len 6,6 % obyvateľov. Cez hranicu 10 % starých obyvateľov vo veku 65 a viac rokov sa slovenská populácia dostala až v roku 1974. V nasledujúcich decéniách pokračoval proces starnutia a v roku 2009 dosiahol úroveň už 12,3 %. Počet obyvateľov 65 a starších sa zvýšil medzi rokmi 1945 až 2009 v absolútnych číslach z 224 888 na 665 134 osôb. Proces starnutia populácie sprevádza aj pokles predproduktívnej zložky obyvateľstva (0–19), ktorá od roku 1945 poklesla z 38,2 % na hodnotu 22,1 % v roku 2009. V roku 1989 tvorilo predproduktívne obyvateľstvo 33,5 % a v roku 2009 už len 22,1 % obyvateľov SR. Zo zložitejších ukazovateľov má významnejšiu výpovednú hodnotu index veku, starnutia, resp. index závislosti mladého/starého obyvateľstva. Kým v roku 1945 na 100 osôb do 19 rokov pripadalo 17 osôb 65 a viac ročných, v roku 2009 je to už takmer 56 osôb. Podobne môžeme konštatovať, že pokiaľ v roku 1945 pripadalo na 100 obyvateľov v produktívnom veku (20–64 rokov) celkovo 12 osôb v neproduktívnom veku, tak v roku 2009 to bolo takmer 19 osôb (obr. 19.3–19.6).

Podľa prognózy obyvateľstva SR do roku 2050 (Vaňo a kol., 2002) sa proces starnutia bude zrýchľovať a v strednom variante prognózy zaznamená index starnutia 3,7 násobný nárast, čím dosiahne úroveň 190,39. Povedie to k tomu, že kým v súčasnosti na 1 obyvateľa SR nad 65 rokov

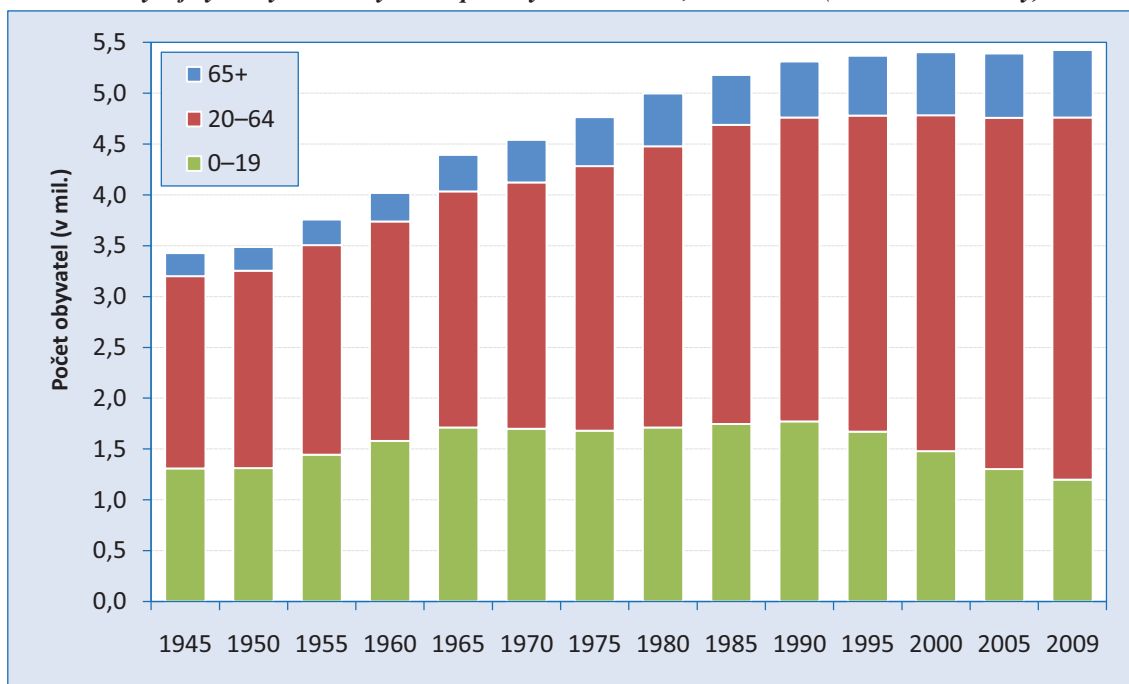
pripadajú dvaja obyvatelia do 17 rokov, v roku 2050 dôjde k inverzii tohto vzťahu a na 1 obyvateľa do 17 rokov budú pripadať dvaja obyvatelia nad 65 rokov. Priemerný vek sa zvýši na 47,8 rokov (Matlovič, 2005).

Obr. 19.3 – Vývoj vybraných vekových skupín obyvateľstva SR, 1945–2009 (relatívne hodnoty)

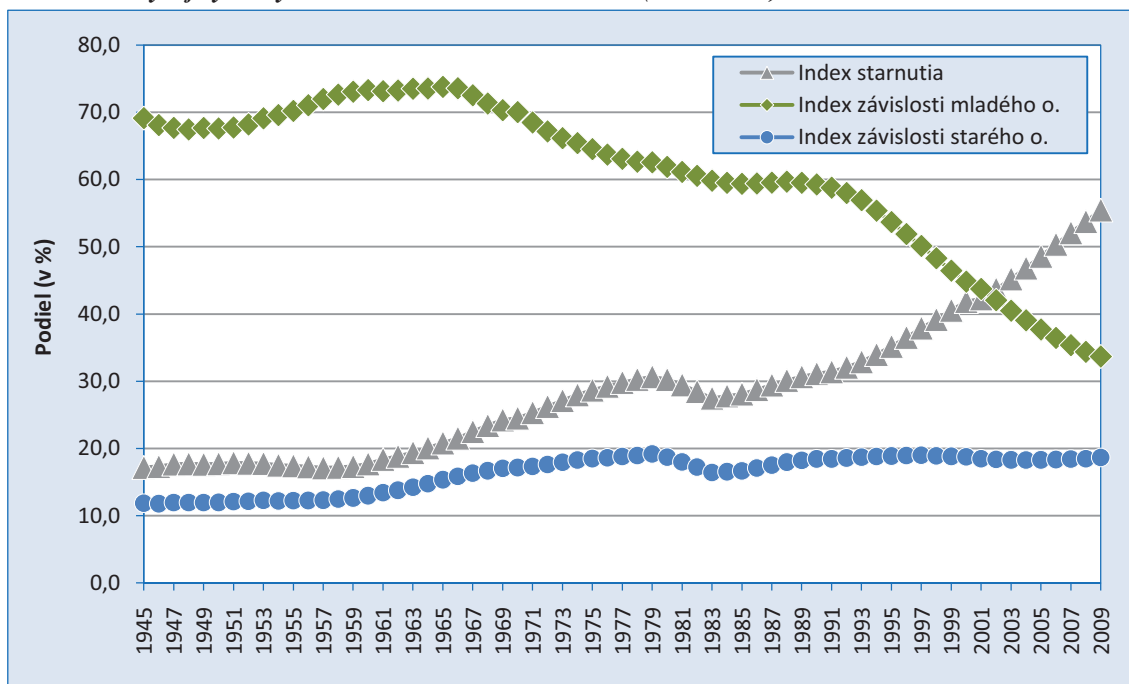
Prameň: ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Obr. 19.4 – Vývoj vybraných vekových skupín obyvateľstva SR, 1945–2009 (absolútne hodnoty)

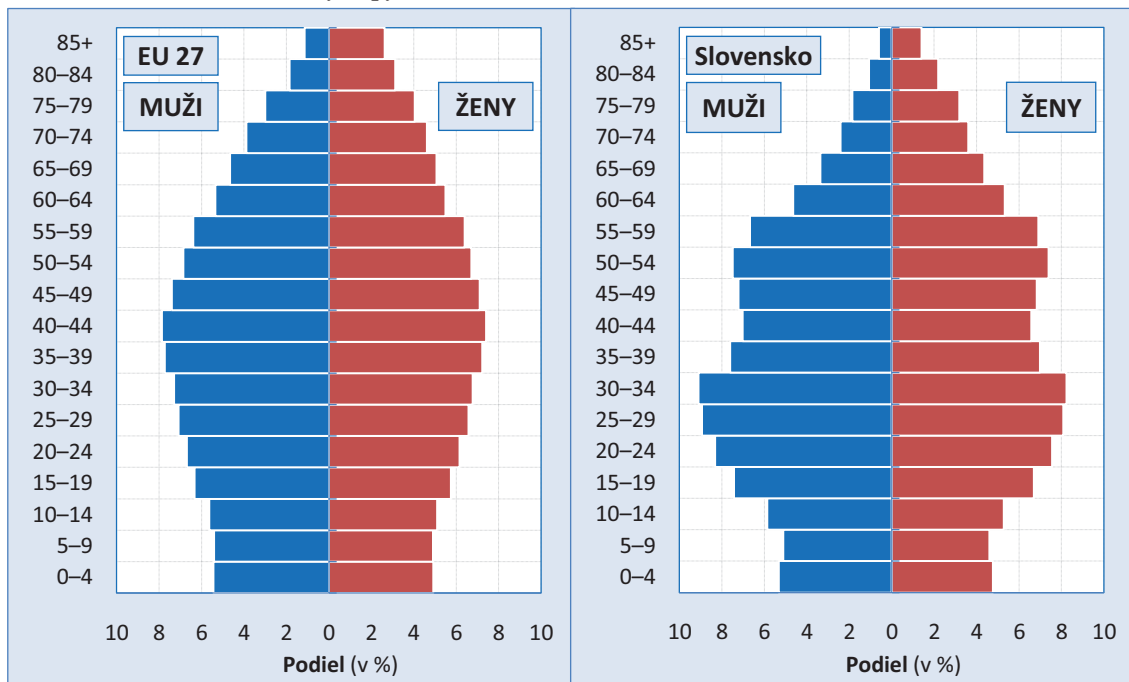
Prameň: ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Obr. 19.5 – Vývoj vybraných ukazovateľov starnutia v SR (1945–2009)

Prameň: ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Obr. 19.6 – Porovnanie vekových pyramíd EÚ 27 a Slovenska, 2008

Prameň: EUROSTAT 2009; ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Regionálna diferencovanosť procesu starnutia v regiónoch SR

Slovensko je z hľadiska vekovej štruktúry vnútorne diferencované. Najpriaznivejšiu vekovú štruktúru (2009) majú územia na severe a severovýchode Slovenska, predovšetkým okresy Námestovo (priemerný vek 32,2 rokov), Kežmarok (32,7 rokov) a Sabinov (33,6 rokov). Najnepriaznivejšia je veková štruktúra v našich najväčších mestách a na juhozápade Slovenska. Najvyšší priemerný vek majú bratislavské okresy – Bratislava I (priemerný vek 44,3 rokov), Bratislava III (42,4 rokov) a Bratislava II (41,5).

Ekonomická závislosť poproduktívnej a predproduktívnej zložky populácie na produktívnej zložke bola analyzovaná prostredníctvom indexu závislosti mladého a starého obyvateľstva za jednotlivými okresy Slovenska v roku 2009. Hodnota indexu závislosti (IZM) sa v roku 2009 v okresoch Slovenska pohybovala od (18,9 %) v okrese Bratislava V do (56,6 %) v okrese Námestovo. Najnižšie hodnoty indexu závislosti dosahujú okresy, ktoré sú súčasťou hlavného mesta. Sú to okresy Bratislava V (18,9 %), Bratislava I (23,3 %) a okres Košice III (25,0 %). V spomenutých okresoch je zároveň najnižšie zaťaženie ekonomicky aktívnych obyvateľov predproduktívnou zložkou populácie. Najvyššie hodnoty indexu závislosti mladého obyvateľstva dosahujú okresy Námestovo (56,6 %), Sabinov (55,4 %) a okres Kežmarok (55,0 %). Na Slovensku pripadalo na 100 obyvateľov v produktívnom veku 34 osôb vo veku od 0 do 19 rokov. Výrazný pokles indexu závislosti mladého obyvateľstva je dôsledkom neustáleho poklesu produktívnej zložky obyvateľstva, ktorá je hlavnou premennou v procese reprodukcie.

Index závislosti starého obyvateľstva (IZS) sa v okresoch Slovenska v roku 2009 pohyboval od (7,1 %) Košice III do (29,1 %) v okrese Bratislava I. Najnižšie hodnoty indexu závislosti starého obyvateľstva dosahujú okresy Košice III (7,1 %), Bratislava V (8,4 %) a okres Námestovo (13,0 %). Najvyššie zaťaženie produktívnej zložky poproduktívnou zložkou populácie je v okresoch Bratislava I (približne 29 obyvateľov v poproduktívnom veku pripadá na 100 ekonomicky aktívnych obyvateľov), Medzilaborce (28 obyvateľov v poproduktívnom veku pripadá na 100 obyvateľov v produktívnom veku). Na Slovensku pripadalo na 100 obyvateľov v produktívnom veku necelých 19 obyvateľov vo veku nad 65 rokov. Priestorový vývoj hodnôt indexu závislosti starého obyvateľstva indukuje pozitívny vzťah k zaťaženiu ekonomicky aktívneho obyvateľstva poproduktívnou zložkou populácie (tab. 19.1).

Významnú výpovednú hodnotu v súvislosti so starnutím populácie poskytuje index starnutia (IS). V tomto článku použijeme jeho modifikovaný výpočet vo vzťahu k predproduktívnej (veková kategória 0–19 roční) a poproduktívnej zložke obyvateľstva (veková kategória 65 a viac roční).

Hodnota indexu starnutia sa v roku 2009 v okresoch Slovenska pohybovala od (22,9 %) v okrese Košice III po (125,3 %) v okrese Bratislava I. Na Slovensku sa v roku 2009 pohybovala hodnota indexu starnutia na úrovni (55,5 %). Najvyššie hodnoty indexu starnutia dosahujú okresy Bratislava I (125,3 %), Bratislava III (100,0 %) a Bratislava II (93,2 %). Sú to zároveň okresy, ktoré nadobúdajú vyššiu hodnotu indexu starnutia ako Slovensko.

Tab. 19.1 – Vybrané ukazovatele procesu starnutia obyvateľstva v okresoch SR (2009)

Ukazovatele	0–19 (%)	65+ (%)	IZM (%)	IZS (%)	IS (%)	Priemerný vek	IV (%)	IP (%)	IO (%)
Minimálna hodnota	Bratislava V (14,8)	Košice III (5,4)	Bratislava V (18,9)	Košice III (7,1)	Námestovo (22,9)	Námestovo (32,2)	Bratislava I (79,8)	Košice IV (8,0)	Námestovo (5,7)
	Bratislava I (15,3)	Bratislava V (6,6)	Bratislava I (23,3)	Bratislava V (8,4)	Kežmarok (25,1)	Kežmarok (32,7)	Bratislava III (100,0)	Bratislava I (8,2)	Kežmarok (6,3)
	Bratislava III (17,2)	Námestovo (7,7)	Košice III (25,0)	Námestovo (13,0)	Košice III (28,4)	Sabinov (33,6)	Bratislava II (107,3)	Košice III (8,2)	Košice III (6,3)
Maximálna hodnota	Námestovo (33,4)	Bratislava I (19,1)	Námestovo (56,6)	Bratislava I (29,1)	Bratislava I (125,3)	Bratislava I (44,3)	Námestovo (436,1)	Stará Ľubovňa (15,5)	Košice IV (13,5)
	Kežmarok (32,6)	Bratislava III (17,2)	Sabinov (55,4)	Medzilaborce (27,5)	Bratislava III (100,0)	Bratislava III (42,4)	Kežmarok (398,1)	Námestovo (15,4)	Bratislava I (10,8)
	Sabinov (32,2)	Medzilaborce (16,8)	Kežmarok (55,0)	Bratislava III (26,2)	Bratislava II (93,2)	Bratislava II (41,5)	Košice III (352,2)	Kežmarok (15,2)	Bratislava IV (9,7)
Medián	21,4	12,3	32,5	19,00	58,0	38,9	172,6	11,7	8,0
Variačné rozpätie	18,6	13,7	37,7	22,00	102,4	12,1	356,3	7,5	7,8
Dolný kvartil	20,0	11,4	30,1	17,5	46,4	37,4	151,4	11,2	7,3
Horný kvartil	24,2	13,5	37,7	20,90	66,0	39,8	215,6	12,9	8,4
Priemer	22,3	12,4	34,5	19,00	57,4	38,5	189,8	11,9	8,0

Prameň: ŠÚ SR 2010.

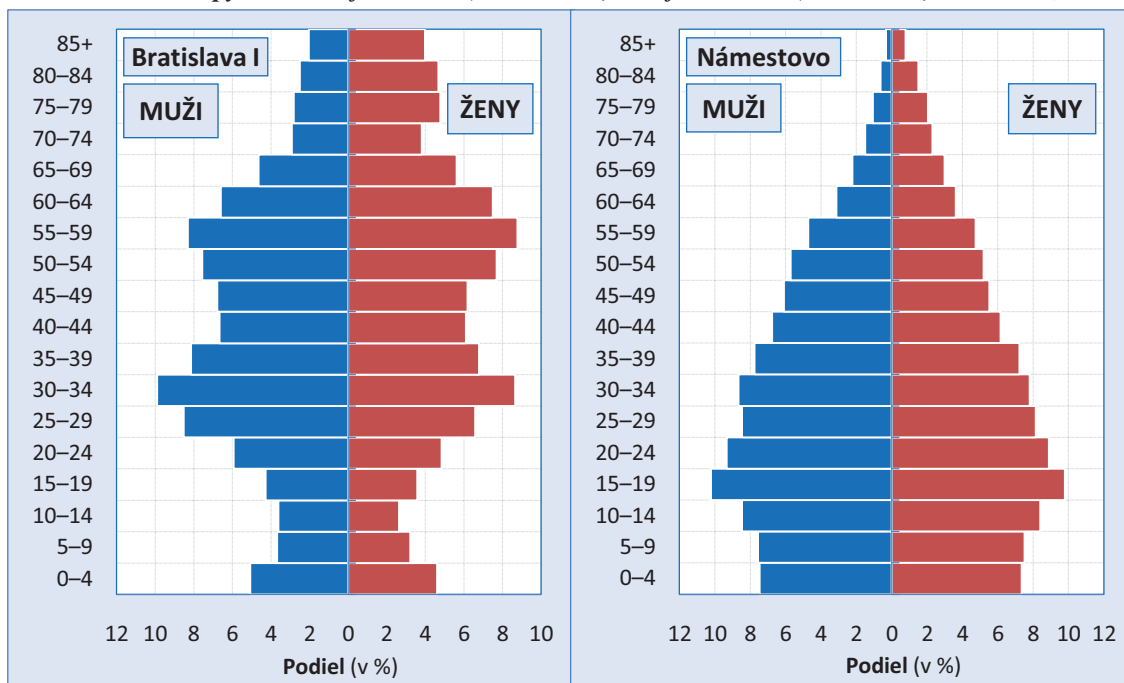
Tab. 19.2 – Vybrané ukazovatele procesu starnutia obyvateľstva EÚ 27 (2008)

Ukazovatele	0–19 (%)	65+ (%)	IZM (%)	IZS (%)	IS (%)	Priemerný vek	IV (%)
Minimálna hodnota	Taliansko (19,0)	Írsko (10,9)	Slovinsko (30,6)	Írsko (17,6)	Írsko (40,4)	Írsko (33,5)	Taliansko (95,0)
	Nemecko (19,4)	Slovensko (12,0)	Španielsko (30,9)	Slovensko (18,5)	Cyprus (50,8)	Cyprus (35,7)	Nemecko (96,5)
	Grécko (19,5)	Cyprus (12,5)	Bulharsko (31,1)	Cyprus (19,9)	Slovensko (52,2)	Slovensko (36,2)	Grécko (104,8)
Maximálna hodnota	Írsko (27,0)	Nemecko (20,1)	Írsko (43,5)	Nemecko (33,2)	Taliansko (105,3)	Nemecko (43,2)	Írsko (247,7)
	Francúzsko (24,9)	Taliansko (20,0)	Francúzsko (42,4)	Taliansko (32,8)	Nemecko (103,6)	Taliansko (42,5)	Cyprus (196,8)
	Cyprus (24,6)	Grécko (18,6)	Dánsko (40,9)	Grécko (30,0)	Grécko (95,4)	Fínsko (41,5)	Slovensko (191,7)
Medián	22,6	16,3	35,4	26,1	71,4	39,4	140,0
Variačné rozpätie	8,0	9,2	12,9	15,6	64,9	9,7	152,7
Dolný kvartil	20,5	14,6	32,1	22,6	61,3	38,6	120,2
Horný kvartil	24,0	17,2	39,1	28,2	83,2	40,9	163,3
Priemer	22,3	15,9	36,1	25,8	72,8	39,4	143,9

Prameň: EUROSTAT 2009.

Pre bližšiu identifikáciu zaťaženia produktívnej populácie uvádza Hrubý (1996) a Dufek (1999) sledovanie zmien zaťaženia ekonomicky aktívnej zložky populácie prostredníctvom indexu prílivu, odlivu a indexu výmeny populácie.

Obr.19.7 – Veková pyramída najstaršieho (Bratislava I) a najmladšieho (Námestovo) okresu SR, 2009

Prameň: ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Záver

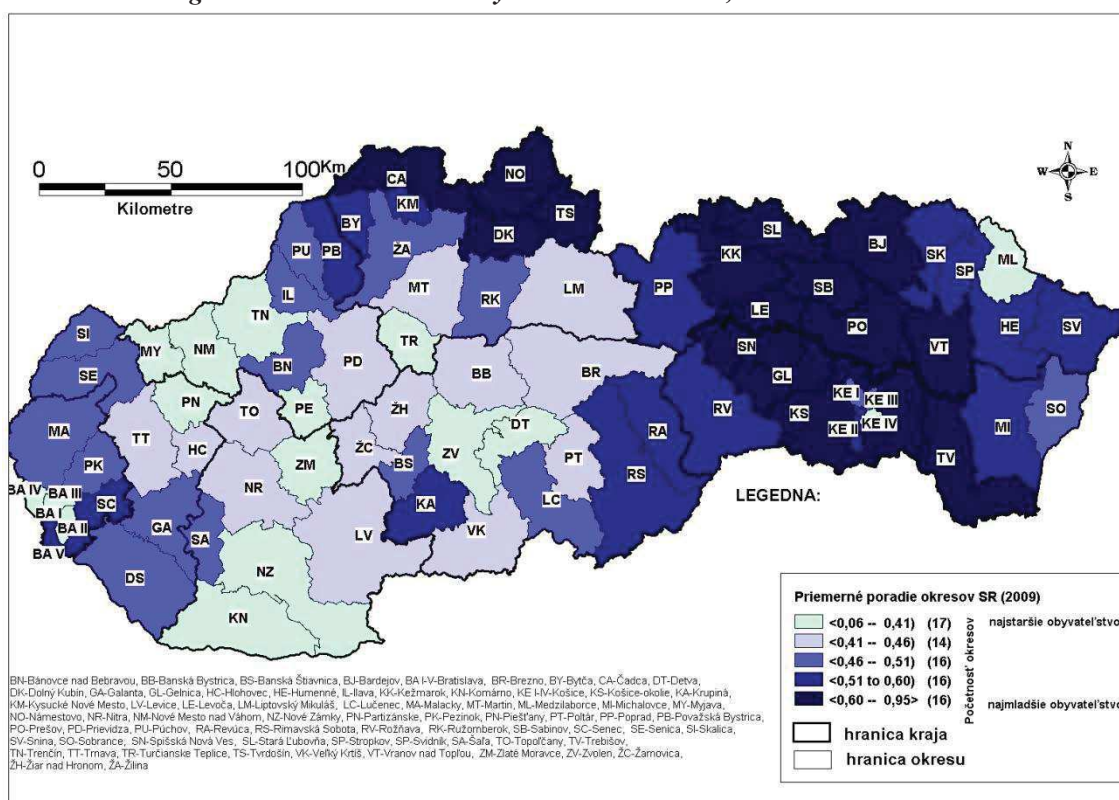
Porovnaním jednotlivých indexov zaťaženia produktívnej populácie Slovenska prichádzame k záveru, že počas sledovaného obdobia od roku 1945 do roku 2009 postupne dochádza k znižovaniu závislosti predproduktívnej zložky populácie vzhľadom na produktívnu vekovú skupinu obyvateľov. Dokazujú to aj hodnoty indexu starnutia, ktoré v priebehu sledovaného obdobia postupne narastajú.

Výsledkom týchto procesov je postupné znižovanie ekonomickej závislosti predproduktívnej zložky populácie na produktívnom obyvateľstve, pričom sa postupne zvyšuje ekonomická závislosť poproduktívnej zložky obyvateľstva na ekonomicky aktívnej produktívnej zložke (obr. 19.8).

Významnú výpovednú hodnotu nám poskytujú indexy prílivu a odlivu obyvateľstva, pričom najvyšší úbytok obyvateľov, ktorí vstupujú do produktívneho veku (veková kategória 15–19 ročný) je v okresoch severného a severovýchodného Slovenska (Stará Ľubovňa, Námestovo, Kežmarok). Taktiež najvyšší prírastok obyvateľov v poproduktívnom veku (veková kategória 65–69 ročný), ktorí vystúpili zo skupiny ekonomicky aktívnej populácie za sledované obdobie postupne narastá najmä v okresoch tvoriacich naše najväčšie mestá Košice a Bratislavu (Košice IV, Bratislava I, Bratislava IV, Bratislava III).

Výsledkom našej analýzy je kartogram 2, ktorý poukazuje na úroveň starnutia obyvateľov Slovenska v roku 2009. Jednoznačne môžeme identifikovať regionálne centrá na západnom, juhozápadnom a strednom Slovensku, ktoré majú vyšší stupeň starnutia populácie v porovnaní so severom a severovýchodom územia. Taktiež bezprostredné zázemie hlavného mesta „mladne“ vďaka procesu suburbanizácie na úkor mestských častí Bratislavy (s výnimkou Petržalky). Podobná situácia je aj v Košiciach, pričom okres Košice-okolie má mladšiu vekovú štruktúru obyvateľstva v porovnaní s okresmi Košice I–IV. Avšak diferencovanú úroveň starnutia môžeme pozorovať aj v jednotlivých okresoch Košíc, najmä v okrese Košice II, ktorý vďaka Luníku IX (rómske obyvateľstvo) má relatívne mladú vekovú štruktúru obyvateľstva.

Obr. 19.8 – Kartogram 2 Úroveň starnutia obyvateľstva Slovenska, 2009

Prameň: ŠÚ SR 2010; vlastné spracovanie.

Dôsledkom zvyšujúcej sa počtosti starého obyvateľstva nielen v okresoch, v ktorých sa nachádzajú krajské mestá, ale aj v ostatných regiónoch Slovensku bude postupný tlak na sociálnu, ekonomickú a hlavne zdravotnú dimenziu spoločenského a verejného života. Na regionálnej úrovni (ako sú štatistické okresy) bude nutné v nasledujúcom decéniu vypracovať projekty v oblasti dôstojnej staroby obyvateľov týchto územných jednotiek (prispôsobiť zdravotníctvo, sociálnu oblasť a rekreáciu majoritnému obyvateľstvu, teda dôchodcom, myslíme tým majoritu v zmysle ekonomicky neaktívneho obyvateľstva).

Literatúra

- DUFEK, J. 1999. Prognóza zatížení produktivní populace v České republice. *Acta univ. agric. Et silvic. Mendel. Brun*, XLVII (2), s. 19–25. ISSN 1211–8516.
- DUFEK, J. 2006. Age structure and the burden carried by the productive population of the Czech Republic. *Agric. Econ. – Czech*, 52, (2), s. 67–75. ISSN 0139-570X.
- DUFEK, J., MINAŘÍK, B. 2007. Demografické stárnutí a vývoj zatížení produktivní populace v regionu Jihovýchod. Regionální demografie. In *Sborník příspěvku XXXVII. výroční (květnové) demografické konference*. České demografické společnosti, Olomouc, 23. a 24. května. CD ROM Demografie, 2007, 49 (4), ISSN 0011-8265.
- EUROSTAT 2009. Yearbook 2008. The Statistical Guide to Europe. European Communities. Luxembourg.
- HRUBÝ, J. 1996. Základy demografie. *Acta Operativo–oeconomica*. Nitra. ISBN 80-7137-311-7.
- JURČOVÁ, D. 2005. *Slovník demografických pojmů*. Edícia: Akty, Bratislava, apríl 2005. ISBN 80-85659-40-9.
- KÁČEROVÁ, M. 2005. Demografické stárnutie populácie Slovenska a Európy. In *Naša demografia – súčasnosť a perspektívy*. Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, s. 97-102. ISBN 80-88946-39-5.
- KÁČEROVÁ, M. 2005. Nové trendy populačného vývoja Slovenska na konci 20. začiatku 21. storočia. In *Nová pozícia hranice v zjednocujúcej sa Európe (geografia v poznávaní vývoja regiónov)*. 5. Slovensko-česko-poľský seminár, Mojmirovce, 13.–17. 6. 2005.
- KÁČEROVÁ, M. 2006. Nové trendy demografického správania obyvateľstva Slovenska. In *150 let geografie na UK*, Praha. ISBN 80-86561-96-8. s. 28.
- KOSCHIN, F. 2003. Struktury obyvateľstva. *Demografie*, 45 (4), s. 249–255; ISSN 0011-8265.
- KUREK, S. 2002. Population ageing in the Podkarpackie voivodeship in Poland. In *Folia Geographica 6. Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*. Prešov, s. 118–126.
- MATLOVIČ, R. 2005. *Geografia obyvateľstva Slovenska so zreteľom na rómsku minoritu*. Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov: Prešovská univerzita, s. 149-155.
- MINAŘÍK, B., HUDEČKOVÁ, J. 2001. Zatížení produktivní populace ČR v dlouhodobém pohledu. *Acta univ. agric. et silvic. Mendel. Brun*, IL, 6, s. 95–102. ISSN 1211–8516
- ROUBÍČEK, V. 2002. *Základní problémy obecné a ekonomické demografie*. 2. vyd. Praha: VŠE 2002, 275 s. ISBN 80-245-0288-7.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2009. *Demografický vývoj v Košickom kraji od roku 1997*. Informatívna správa ŠÚ SR, www.statistics.sk.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR. 2010. Databáza Slovstat [online]. www.statistics.sk [cit.20.10.2010]. Dostupné na internete: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=2477&m_sso=2&m_so=7&ic=30

VAŇO, B. a kol. 2002. *Prognóza vývoja rómskeho obyvateľstva v SR do roku 2025*. Bratislava: Infostat, Výskumné demografické centrum.

Tento článok bol vypracovaný s podporou projektu: VEGA č. 1/0611/09 „Koncept miesta v regionálnogeografickej analýze a syntéze a teritoriálnom marketingu: teoreticko-metodologický rámec a aplikácia na vybrané modelové územia“, na Katedre geografie a regionálneho rozvoja Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v Prešove.

Autor

Mgr. Slavomír Bucher

Katedra geografie a regionálneho rozvoja,
Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešovská univerzita
ul. 17. Novembra 1
081 16 Prešov

e-mail: slavobucher@yahoo.com

Dvacet let sociodemografické transformace

Sborník příspěvků XL. konference
České demografické společnosti

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

1990
1991
1992
1993
1994
1995
1996
1997
1998
1999
2000
2001
2002
2003
2004
2005
2006
2007
2008
2009
2010

Brno 27.–28. května 2010